М. В. ТЕЛЬНИК

ГЛОБАЛЬНІ КРИЗОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

В статті аналізуються проблеми, пов'язані із впливом глобальних політичних чинників на сучасний стан та подальший розвиток української національної держави.
Ключові слова: *національна держава, глобалізація, криза.*

В статье анализируются проблемы, связанные с воздействием глобальных политических факторов на современное состояние и дальнейшее развитие украинского национального государства.
Ключевые слова: *национальное государство, глобализация, кризис.*

Problems of global political issues influence on contemporary situation and future development of Ukrainian national state are analyzed in the article.
Key words: *national state, globalization, crisis.*

Умови існування та розвитку сьогоднішньої української національної держави характеризуються її включенням у два найважливіших процеси сучасності:

© *ТЕЛЬНИК Марина Вікторівна* – аспірант кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії

еволюцію світової економічної системи та розвиток світової політичної системи. Обидва ці фактора взаємопов'язані та їх неможливо розглядати один без одного. Це проявляється і в розмиванні національних кордонів, і в зближенні держав з абсолютно різними політичними системами. В нових транскордонних економічних структурах концентруються колосальні фінансові, матеріальні та інші ресурси, і такі структури – навіть не в силу амбіцій, а заради вирішення своїх професійних (економічних) завдань – починають претендувати на владу. Виникає ситуація, коли національна держава починає заважати цим процесам, стримувати них[1].

Сучасна українська національна держава зазнає на собі кризові впливи, як внутрішнього так і зовнішнього характеру.

Першою категорією є проблема технологічних загроз. Сьогодні, поза загроз, пов'язаних з ядерною, хімічною та бактеріологічною зброєю, балістичними ракетам тощо, з'являються нові виклики, що обумовлені вдосконаленням комп'ютерних технологій та підвищенням ролі інформації в житті суспільства. Держави, які мають переваги в розвиненні інформаційних технологій можуть використовувати ці переваги в якості потенційної зброї.

Іншою суттєвою проблемою для сучасної української нації є криза ідентичності, яка виникла в населення в часи розпаду радянського союзу і, на жаль, остаточно не втратила своєї актуальність ще і до сьогодні. Про кризу ідентичності говорять тоді, коли в умовах різкого переходу від одного типу соціальної організації до іншого виникає розрив соціально-структурних підрозділів суспільства з політичною системою, що супроводжується невизначеністю ситуації щодо оптимального напряму розвитку суспільства, руйнуванням усталеної системи цінностей, конфронтаційною взаємодією різних суспільних сил. Розпад ідеалів та цінностей, що лежали в основі політичної культури, що домінувала раніше, змушує людей шукати нові духовні орієнтири для усвідомлення свого місця в суспільстві та своїх зв'язків з державою[2]. Необхідність пошуку нового духовного зв'язку з соціальними та духовними групами, змушує людей переглядати своє відношення до традицій, минулого досвіду, а також до ідеології, що панувала. В межах такого перегляду, людина визначає й свої можливості в державі, що змінилася, використання механізмів влади для захисту своїх цінностей та інтересів. Найбільш гострі проблеми постають перед людьми у зв'язку з переглядом тих засад, на яких будувалося відчуття їх спільності з великими макросоціальними групами – класами, народами, державами. Це часто призводить до гостро негативного сприйняття процесів, що відбуваються, усвідомлення відсталості своєї країни, що стимулює відчуття соціальної дезорієнтації, схильність до радикалізму, посилення недовіри до держави та демократичних цінностей. За В. Горбатенком, основними проявами кризи ідентичності є:

– Розрив між утвердженням пріоритету особи в суспільно-політичному розвитку та широким декларуванням ідеї пріоритету загальнодержавних, загальнонаціональних інтересів.

– Відсутність гармонії між національною ідентифікацією та іншими різновидами колективно-культурної ідентифікації.

– Суперечність між міфами про національну ідентичність та реальними потребами, інтересами і прагненнями окремих груп населення.

– Надмірна увага масової свідомості до ідеологічних (насамперед, національно забарвлених) цінностей замість прагматичних пропозицій у процесі реформування суспільного організму[3].

Як вважає І.С. Семененко, є два напрями пошуків ідентичності – «єдність у різноманітті» і протиставлення групових цінностей іншому світу – виражаються в конфлікті між мультикультуралізмом і етнонаціоналізмом[4]. Тим не менш, нашій державі необхідно звертати пильну увагу на пошук шляхів подолання наслідків цієї кризи.

О.М. Майборода звертає увагу на цілий ряд винятково складних обставин, які ускладнюють формування нової ідентичності української нації. По-перше, економічна криза заблокувала формування єдиного автономного національного ринку, без чого політична нація, на відміну від нації етнічної, не може існувати. По-друге, духовна криза і розрив суспільних зв'язків руйнують всі види колективних ідентичностей, включаючи етнічну. По-третє, втрата радянської ідентичності та ціла низка випробувань, через які довелося пройти населенню призвели до виникнення психологічної невпевненості людей у завтрашньому дні[5].

Саме тому, дуже важливим є формування в української нації відчуття стабільності, довіри власній державі і прийняття та утвердження її цінностей. Цьому мають сприяти відкритий характер правління, розвиток системи освіти, підтримка вертикальних та горизонтальних політичних зв'язків населення та інші методи, що спрямовані на посилення довіри населення до влади та держави та формування в нього впевненості у майбутньому.

Ще одним видом кризових викликів, який є характерним для української національної держави є криза розподілу матеріальних та культурних цінностей, а також природних ресурсів. Україна, як і багато інших держав, не завжди здатна забезпечити населенню гідний рівень матеріального та духовного добробуту. Носії різних соціальних позицій по-різному орієнтовані на різноманітні моделі взаємовідносин з державою. Однак без певних соціальних коректив така позиція може призвести до масового розповсюдження бідності, залишити незахищеними недостатньо життєздатні прошарки населення (пенсіонери, студенти тощо). Прибічники швидких та рішучих змін в цій сфері нерідко переоцінюють роль правлячих еліт з проведення таких змін. Також ілюзорними та поверховими є сподівання і на іноземну допомогу.

Наступним кризовим викликом для сучасної України є криза зміни співвідношення сил та участі в управління країною. Дана криза обумовлена зміною форм та механізмів участі громадян у політиці, при збільшенні кількості тих хто бажає взяти участь в управління та створенні нового балансу політичних сил.

Відбувається інтенсивне зростання спеціалізованих груп інтересів, що змагаються за доступ до влади. Вказана криза поглиблюється слабкою розвиненістю системи представництва соціальних інтересів, невідповідністю політичних структур та інститутів запитам та сподіванням населення, а також нерішучістю влади в подоланні численних зловживань в цій сфері. Перешкодою для врегулювання даного типу кризи стають бюрократизація еліти, невміння населення обирати гідних та компетентних представників своїх інтересів до органів управління.

Суперництво груп за ресурси влади, панування своїх цінностей, владні повноваження, призводить до появи багатьох центрів впливу, що мають можливість змінювати на свою користь зміст управлінських рішень (законів, наказів тощо) центральної влади. Така ситуація призводить до хаотичності, непослідовності та зниження ефективності політичного регулювання суспільних процесів. Внаслідок цього закони та інші нормативно-правові акти багато в чому втрачають свою регулятивну спроможність, тобто не проникають належним чином в соціальні та політичні відносини. Зниження ефективності рішень центральної

влади знижує її авторитет та призводить до втрати нею підтримки населення. Спроби виправити положення, будь-якою ціною домогтися прийняття необхідних рішень штовхають владу до популізму, сприяють наростанню корупції, посилюють тіньові механізми влади.

Для подолання вказаної кризи перш за все необхідне формування раціональної організації влади. З одного боку, до прерогатив центра необхідно відносити лише ті питання, які необхідно вирішувати в масштабах всієї держави (охорона кордонів, забезпечення стабільності валюти тощо), сприяючи тим самим активному перерозподілу повноважень між центром та периферією, покладаючи на територіальні органи управління відповідальність за прийняття конкретних рішень з питань реформ в конкретних регіонах. З іншого боку, така реорганізація влади повинна зберігати вертикальну відповідальність нижчестоящих органів управління, не допускати їх атомізацію та забезпечувати ефективні форми контролю за діяльністю всіх структур, що задіяні в прийнятті та здійсненні рішень. Таким чином можна буде не тільки зберегти необхідну суспільству централізацію управління, але й вирішити більш загальне завдання – забезпечити залежність держави від громадянського суспільства. Крім того, необхідно забезпечити рівність політичної участі у владі різноманітних груп населення. Влада повинна чітко слідувати правилам політичної гри, створювати прецеденти правового виходу з ситуацій, що пов'язані з порушенням таких правил, всебічно підтримувати ідеали та цінності, що здатні інтегрувати суспільство та державу.

В межах цієї категорії варто окремо виділити і розглянути й кризу легітимності, яка виникає внаслідок неузгодженості цілей та цінностей влади з уявленнями основної частини громадян про необхідні форми та засоби політичного регулювання, нормах справедливого правління та з іншими цінностями масової свідомості. Відповідність цілей влади та масових уявлень сприяє підтримці та росту легітимності правлячих структур, а невідповідність – зниженню легітимності та дестабілізації державності. Вказана криза тісно пов'язана з тим, що Україна досі ще не винайшла той шлях розвитку, який би був підтриманий всім її населенням. Тут доцільно пригадати думку М. Грушевського, який вважав, що Україна через специфіку ментальності, безкласовий характер суспільства та відносини у групах на зразок емоційно-родинних стосунків не може скористатися жодною з уже запропонованих Сходом чи Заходом моделей державності і має винайти унікальний шлях втілення демократичної моделі суспільства.

Найбільш продуктивними засобами забезпечення легітимності правлячого режиму є здатність еліти забезпечувати поступове реформування суспільства, досягати консенсусу з політичними конкурентами, утворювати різноманітні політичні коаліції, погоджувальні комітети тощо для підтримання гарантій громадянського миру, формувати позитивний образ своїх лідерів у населення. Найбільш позитивні наслідки від проведення такої політики наступають при домінуванні в суспільстві толерантності, доброзичливості, підсвідомому перенесенні авторитету лідерів на структури та інститути влади.

Наступною категорією є проблеми в економічній сфері. При обговоренні вказаної проблеми дуже часто робиться акцент на розрив між багатими та бідними верствами населення, і це справедливо. Однак, є і інша проблема, що існує в межах цієї категорії, – проблема фінансової нестійкості. Сьогодні, світ стає дедалі взаємозалежнішим, про що, зокрема, свідчать численні фінансові кризи та потрясіння.

Українська національна держава на сьогодні характеризується також і наявністю протиріч між сходом і заходом країни[6], які вдало експлуатуються певними політичними силами в державі задля отримання тимчасової переваги, не замислюючись,однак, що такі дії призводять до довгострокової дестабілізації політичної ситуації в країні.

Таким чином, на стабільність сучасної української національної держави впливає ціла низка, як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. До таких дестабілізуючих факторів варто віднести наступні:

Відсутність чіткої цілі та орієнтирів національного розвитку (немає чіткого та схваленого населенням плану можливих перетворень), стратегічних установок та, головне, суб'єкта, який здатний їх реалізувати. Немає нового українського проекту, значимого в очах світу.

Погана якість управлінської еліти та кадрів, які в загальній масі уражені тотальною корупцією та діють за логікою «тимчасовиків». Влада пасивна, безвольна та має низький ступінь легітимності, що недостатня для проведення масштабних перетворень. Україна при збереженні теперішніх умов приречена на інерційний сценарій розвитку.

Низька політична та правова культура населення, відсутність розвиненої практики самоврядування та досвіду особистої відповідальності за свою долю – засади громадянського суспільства.

Напівкримінальний, тіньовий, прихований характер економічних та політичних відносин, як масова системна та постійно відтворювана ознака.

Сировинний характер економіки країни, що закріплює Україну в невигідному становищі в світовій системі розділення праці.

Відсутність розвиненої соціальної інфраструктури як головної бази росту та основи ефективного функціонування держави (по лінії «центр – регіони», «регіони – регіони»). Україна так и не змогла в повній мірі скористуватися своїм вигідним географічним транзитним положенням по лінії «Західна – Східна Європа».

Неможливість впливати на зовнішню ситуацію, а також нейтралізувати негативний вплив зовнішніх факторів. Відсутність авторитету України в глобальних процесах, що впливають на системо утворення нового глобального порядку.

Несприятливий інвестиційний клімат в країні , що робить її інвестиційно непривабливою та робить неможливою забезпечення нової хвилі модернізації та індустріалізації.

Демографічна криза та бідність величезної кількості громадян, а також відсутність соціальної бази економічного зростання.

Зниження здатності національної держави регулювати власну економіку. Регуляторна здатність держави знижується, оскільки вона стикається з глобальними ринковими силами, котрі сильніші будь-якої, навіть самої могутньої держави. Держава втрачає контроль навіть над тими капіталами, які необхідні для підтримання її самої, її влади та суверенітету. В глобальній економічній системі національна держава ризикує стати лише «місцевою владою». Внаслідок таких процесів національна держава поступово починає втрачати роль головного суб'єкту міжнародних відносин, перетворюючись на структуру соціального забезпечення, частину глобального бізнесу.

Зростання транснаціональних структур. Сутність держави, та основна практична умова її життєздатності, полягає в її здатності як суверенного та автоном-

ного політичного інституту підтримувати законність, спираючись на своїх громадян, що мешкають на певній території. Коли суверенність національної держави обмежується, то на її місце приходять інші організації здатні здійснювати вплив на процеси всередині вказаної держави. Такі транснаціональні організації як ООН, ЄС, МВФ та ВТО являють серйозний виклик суверенітету національних держав. Неурядові організації «Грінпіс» або «Міжнародна амністія» обходять держави та загрожують їхнім кордонам завдяки складності свого устрою та здатності об'єднувати людей зі спільними інтересами. Подібні їм організації можуть об'єднувати людей із багатьох країн в групи по інтересам, які, в сукупності, мають досить істотний глобальний фінансовий та політичний вплив, особливо через лоббістські групи, що впливають на уряди та обмежують автономію держави.

Нарешті, є світовий бізнес, транснаціональні корпорації, які часто виявляються більш сильними будь-якого уряду та істотно обмежують автономію та суверенітет держав, переслідуючи свої цілі. Транснаціональні корпорації здатні домогтися від урядів істотних та різноманітних поступок в обмін на розміщення свого виробництва або свого підрозділу в цій, а не в якій-небудь іншій країні.

Наднаціональні та субнаціональні центри влади. Сьогодні національна держава стає надто малою для вирішення великих проблем та надто великою для малих проблем. Національна держава стає все менш здатною вирішувати глобальні проблеми, з якими стикаються людство, та погано справляється з локальними завданнями, такими як освіта в конкретному регіоні, регіональне управління, регіональні соціальні проблеми.

Вузловими проблемами дослідження української національної ідеї як основи інтегративної соціальної ідеології є: її співвіднесення з глобалізаційними тенденціями та зв'язок глобального, універсального, всезагального, інтернаціонального з локальним, національним етнічним; осмислення і виявлення співвідношень між поняттями «етнос» – «нація» – «національна ідея». У період переростання етнічної нації в націю політичну виникає комплекс ідей державного будівництва, соборності, свободи нації і людини, суспільної стабільності, демократії тощо, що надалі конституюються саме в концепції національної ідеї. Через це національну ідею визначають як духовну першооснову, джерело національного виховання та особистісного розвитку людини; соціально психологічний механізм інтеграції соціальних груп, етносів, конфесій, партій, рухів, рушійного соціального поступу того чи іншого етносу, його національної енергії; механізм зрівноважування та гармонізації життєдіяльності народів, що населяють певний ландшафтно-кліматичний простір і мають спільну історичну і політичну долю та орієнтації щодо майбутнього[7]. Адже на тлі глобалізаційного процесу, що все більше активізується, можна констатувати: саме через призму національної свідомості та її складових відбувається процес збереження та укріплення національної державності.

На думку Ю.М. Оборотова, вектором українського політичного розвитку мають стати принципи глокалізації в правовому розуміння адаптації елементів сучасної західної культури до глобальних умов і місцевих традицій, адже саме на такій основі можливо не тільки збереження, але й відродження місцевих культурних традицій локальних цивілізацій, що забезпечить зміну правових цінностей і норм при збереженні національних прав культури України в межах євразійської правової сім'ї[8]. При цьому вкрай значущим чинником для формування національної самосвідомості, картини світу та національної ідеї є чинник релігійний, яким

пояснюється ряд особливостей соціально-політичного, економічного, культурного та національного розвитку[9]. Українська національна ідея є філософсько-соціологічною парадигмою державного будівництва та політичного відродження України, відновлення понять соборність, воля, свобода тощо[10].

Таким чином глобальні кризові виклики сучасності ставлять перед українською національною державою дуже серйозні проблеми. Необхідно розуміти, що в тому чи іншому ступені з такими самими проблемами та загрозами стикаються всі без винятку національні держави, а тому не варто вважати ці проблеми унікальними та безнадійними. Розвиток та зміцнення будь-якої держави в складних умовах сьогодення неможливі без наробітку і впровадження в сферу соціального життя єдиної консолідуючої державної ідеї, яка б визначала основні напрями соціальних перетворень на основі формування загального майбуття своїх громадян[11]. Саме тому, українська національна держава повинна невпинно намагатися подолати глобальні кризові загрози, зокрема шляхом вивчення та використання на практиці передового досвіду світових національних держав, при цьому розвиваючи та підтримуючи власні сили, які допоможуть подолати вказані загрози.

1. *Косов Ю.М.* Переосмысляя современность. Материалы международной конференции (II) // Полис. Политические исследования. – 2003. – № 3 (74). –С. 29. **2.** *Пугачев В.П., Соловьев А.И.* Введение в политологию: Учебник для студентов высш. учебн. заведений. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 1999. – С. 434. **3.** *Горбатенко В.* Кризовий синдром модернізації в контексті етнонаціональних конфліктів // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі. – К., 1999. – С.118. **4.** *Семененко И.С.* Глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура // Полис. – 2003. – № 1. – С. 10. **5.** *Нагорна Л.* Національна ідентичність в Україні. – К.: ІПіЕНД, 2002. – С. 15. **6.** *Малинкович В.В.* Переосмысляя современность. Материалы международной конференции // Полис. Политические исследования. – 2003. – № 2 (73). – С. 24. **7.** *Пірен М., Смагін І.* Національна ідея – стрижнева основа інтегративної суспільної ідеології в Українській державі // Вісник УАДУ. – 1999. – № 2. – С. 117. **8.** *Оборотов Ю.Н.* Общеправовое развитие и евразийская правовая семья // Философия права. – 2001. – № 1. – С. 74. **9.** *Оборотов Ю.Н.* Традиции и новации в правовом развитии. – Одесса: Юридична література, 2001. – С. 124–125. **10.** *Римаренко Ю.І.* Державницька ідея / Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – С. 230. **11.** *Курас І., Солдатенко В., Бевз Т.* Історичні підстави української ідеї (еволюція феномена в контексті пошуків етнополітичних моделей) / Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? – Збірник. – К.: ІПіЕНД, 2002. – С. 115.